12. હાઈસ્કૂલમાં

ગાંધીજી

જન્મ : 2-10-1869, અવસાન : 30-1-1948

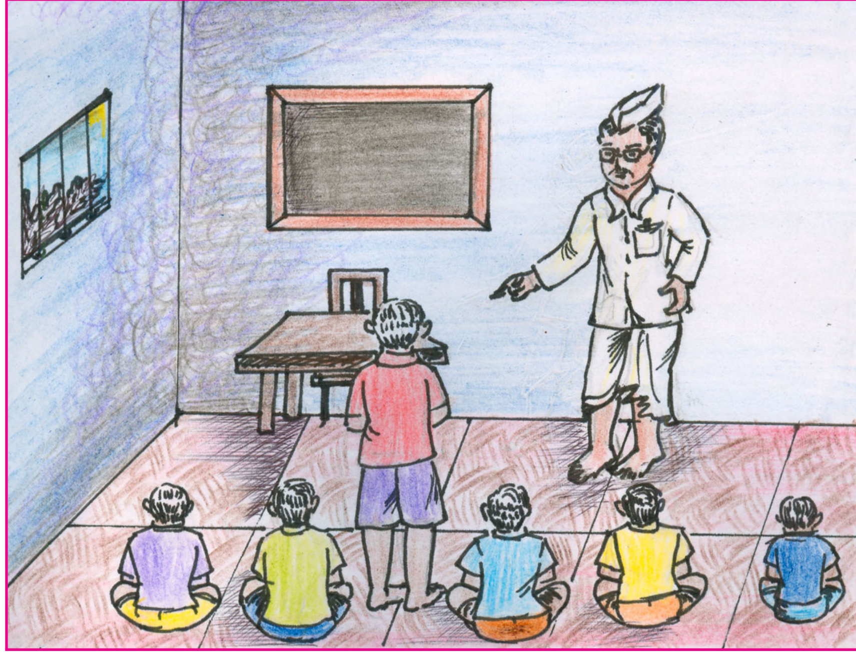
મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનો જન્મ પોરબંદરમાં થયો હતો. તેઓ 'રાષ્ટ્રપિતા' અને 'મહાત્મા ગાંધી' તરીકે સમસ્ત ભારતીય પ્રજાના હૃદયમાં આદરભર્યું સ્થાન પામ્યા છે. વકીલાતનો વ્યવસાય કરતા હતા, ત્યારે તેમણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસતા હિંદીઓ ઉપર ગોરા અંગ્રેજોના રંગદ્વેષના જુલમ સામે સ્વમાન અને હક્ક માટે લડત ચલાવી હતી. પછી ભારતમાં આવી તેમણે દેશને સ્વરાજ અપાવવા માટે સફળ આગેવાની લીધી હતી. જીવનભર તેમણે સત્ય અને અહિંસાની ઉપાસના કરી હતી. 'સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા'માં ગાંધીજીએ નિખાલસતાથી સત્યની પ્રતિષ્ઠા કરતી પોતાની જીવનકથા સરળ અને સચોટ ગદ્યમાં નિરૂપી છે. એ વિશ્વભરની ઉત્તમ આત્મકથાઓમાંની એક છે. 'હિંદસ્વરાજ', 'આરોગ્યની ચાવી', 'અનાસક્તિયોગ', 'મંગલપ્રભાત', 'વ્યાપક ધર્મભાવના' વગેરે અનેક પુસ્તકોમાં તેમના વિચારો રજૂ થયા છે. 'દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહનો ઈતિહાસ' પુસ્તકમાં ત્યાં ચાલેલી આઠ વર્ષ લાંબી સત્યાગ્રહની લડતનો ચિતાર આપ્યો છે. 'ઇન્ડિયન ઓપિનિયન', 'યંગઈન્ડિયા', 'નવજીવન', 'હરિજનબંધુ' વગેરે વિચારપત્રોના તેઓ તંત્રી હતા. ગાંધીજીનાં તમામ લખાણો 'ગાંધીજીનો અક્ષરદેહ' નામે ગ્રંથશ્રેણી રૂપે પ્રગટ થયાં છે. સાદગી, સ્વાભાવિકતા, સરળતા અને ભાષાનું તળપદું બળ તેમના ગદ્યની લાક્ષણિકતા છે. તેમણે રાષ્ટ્રઘડતર અને લોકશિક્ષણના કાર્યમાં ઉમદા ફાળો આપ્યો હતો.

આ પ્રકરણ ગાંધીજીની આત્મકથા 'સત્યના પ્રયોગો'માંથી લેવામાં આવ્યું છે. ગાંધીજીના વિદ્યાર્થીજીવનનાં કેટલાંક સ્મરણો આ આત્મકથાખંડમાં સરળ અને સચોટ ભાષામાં આલેખાયાં છે. ગાંધીજીનો બાળવિવાહ થતાં અભ્યાસમાં પડતો વિક્ષેપ અને તેમની શરમાળ પ્રકૃતિનું તેમજ સેવાપરાયણ સ્વભાવનું સરસ આલેખન થયું છે. તેમણે કેળવણી વિશેના વિચારો પણ સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કર્યા છે.

વિવાહ થયા ત્યારે હું હાઈસ્કૂલમાં ભણતો હતો એ હું આગળ લખી ગયો છું. તે વેળા અમે ત્રણે ભાઈ એક જ સ્કૂલમાં ભણતા. જયેષ્ઠ બંધુ ઉપલા ધોરણમાં હતા ને જે ભાઈના વિવાહની સાથે મારા થયા હતા તે મારાથી એક વર્ષ આગળ હતા. વિવાહનું પરિણામ એ આવ્યું કે અમારું બે ભાઈનું એક વર્ષ નકામું ગયું. મારા ભાઈને સારુ તો એથીયે વિષમ પરિણામ આવ્યું. વિવાહ પછી તે નિશાળમાં ન જ રહી શક્યા. આવું અનિષ્ટ પરિણામ તો દૈવ જાણે કેટલા જુવાનોનું આવતું હશે. વિદ્યાભ્યાસ ને વિવાહ બેઉ એકસાથે તો હિંદુસંસારમાં જ હોય.

મારો અભ્યાસ ચાલુ રહ્યો. હાઈસ્કૂલમાં હું ઠોઠ નિશાળિયો ન ગણાતો. શિક્ષકોની પ્રીતિ તો હંમેશાં સાચવી

હતી. દરેક વર્ષે માબાપને વિદ્યાર્થીના અભ્યાસ તેમજ વર્તન વિશે પ્રમાણપત્ર મોકલવામાં આવતાં. તેમાં કોઈ દિવસ મારું વર્તન કે અભ્યાસ ખરાબ હોવાની ટીકા થઈ નથી. બીજા ધોરણ પછી ઇનામો પણ લીધાં ને પાંચમા તથા છઠ્ઠા ધોરણમાં અનુક્રમે માસિક ચાર રૂપિયા ને દસ રૂપિયાની શિષ્યવૃત્તિ પણ મળી હતી. આ મળવામાં મારી હોશિયારી કરતાં દૈવે વધારે ભાગ લીધો હતો. એ વૃત્તિઓ બધા વિદ્યાર્થીઓને સારુ નહીં, પણ જેઓ સોરઠ પ્રાંતના હોય તેમાં પહેલું પદ ભોગવે તેને સારુ હતી. ચાળીસ-પચાસ વિદ્યાર્થીઓના વર્ગમાં તે કાળે સોરઠ પ્રાંતના વિદ્યાર્થી કેટલા હોઈ શકે ?

મારું પોતાનું સ્મરણ એવું છે કે મને મારી હોશિયારીને વિશે કંઈ માન નહોતું. ઇનામ કે શિષ્યવૃત્તિ મળે તો મને આશ્ચર્ય થતું. પણ મારા વર્તન વિશે મને બહુ ચીવટ હતી. વર્તનમાં ખોડ આવે તો મને રડવું જ આવે. શિક્ષકને ઠપકો આપવો પડે એવું મારે હાથે કંઈ પણ થાય અથવા શિક્ષકને તેવું ભાસે એ મને અસહ્ય થઈ પડે. એક વખત માર ખાવો પડ્યો હતો એવું મને સ્મરણ છે. મારનું દુઃખ નહોતું, પણ હું દંડને પાત્ર ગણાયો એ મહાદુઃખ હતું. હું ખૂબ રડ્યો. આ પ્રસંગ પહેલા કે બીજા ધોરણનો છે. બીજો પ્રસંગ સાતમા ધોરણનો છે. તે વખતે દોરાબજી એદલજી ગીમી હેડમાસ્તર હતા. તે વિદ્યાર્થીપ્રિય હતા, કેમ કે તેઓ નિયમ જળવાવતા. પદ્ધતિસર કામ કરતા ને લેતા તથા શિક્ષણ ઠીક આપતા. તેમણે ઉપલા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને સારુ કસરત-ક્રિકેટ ફરજિયાત કર્યાં હતાં. મને તેનો અણગમો હતો. ફરજ પડી તે પહેલાં તો કદી કસરત, ક્રિકેટ કે ફૂટબૉલમાં ગયો જ નહોતો. ન જવામાં મારી શરમાળ પ્રકૃતિ પણ એક કારણ હતું. હવે હું જોઉં છું કે એ અણગમો મારી ભૂલ હતી. કસરતને શિક્ષણની સાથે સંબંધ ન હોય એવા ખોટા વિચાર તે વેળા હું ધરાવતો. પાછળથી સમજ્યો કે વ્યાયામને લીધે શારીરિક કેળવણી ને માનસિકતા જેવું જ સ્થાન વિદ્યાભ્યાસમાં હોવું જોઈએ.

છતાં કસરતમાં ન જવાથી મને નુકસાન ન થયું એમ મારે જણાવવું જોઈએ. તેનું કારણ એ છે કે, પુસ્તકોમાં ખુલ્લી હવા ખાવા-ફરવા જવાની ભલામણ વાંચેલી તે મને ગમેલી. ને તેથી હાઈસ્કૂલનાં ઉપલાં ધોરણોથી જ ફરવા જવાની ટેવ મને પડી હતી. તે છેવટ લગી રહી. ફરવું એ પણ વ્યાયામ તો છે જ. તેથી મારું શરીર પ્રમાણમાં કસાયેલું બન્યું.

અણગમાનું બીજું કારણ પિતાજીની સેવા કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતું. નિશાળ બંધ થાય કે તરત ઘેર પહોંચી સેવામાં પડી જતો. જ્યારે કસરત ફરજિયાત થઈ ત્યારે આ સેવામાં વિઘ્ન પડ્યું. પિતાજીની સેવા કરવાને ખાતર કસરતની માફી મળવી જોઈએ એવી વિનંતી કરી. પણ ગીમીસાહેબ શાના માફી આપે ? એક શનિવારે નિશાળ સવારની હતી. સાંજે ચાર વાગ્યે કસરતમાં જવાનું હતું. મારી પાસે ઘડિયાળ નહોતી. આકાશમાં વાદળાં હતાં, તેથી વખતની કંઈ ખબર ન રહી. વાદળાંથી હું છેતરાયો. કસરતમાં પહોંચું ત્યાં તો બધા જતા રહ્યા હતા. બીજે દિવસે ગીમીસાહેબે હાજરી તપાસી તો હું ગેરહાજર નીકળ્યો. મને કારણ પૂછ્યું. મેં તો જે હતું તે કારણ બતાવ્યું. તેમણે તે સાચું ન માન્યું ને મારો એક આનો કે બે આના (કેટલો એ બરાબર યાદ નથી) દંડ થયો. હું ખોટો ઠર્યો ! મને અતિશય દુ:ખ થયું. ‘હું ખોટો નથી’ એ કેમ સિદ્ધ કરું ? કશો ઉપાય ન રહ્યો. મનમાં ને મનમાં સમસમી રહ્યો, રોયો. સમજ્યો કે સાચું બોલનારે ને સાચું કરનારે ગાફેલ પણ ન રહેવું જોઈએ. આવી ગફલત મારા ભણતરના સમયમાં આ પહેલી અને છેલ્લી હતી. મને ઝાંખું સ્મરણ છે કે છેવટે હું એ દંડ માફ કરાવી શક્યો હતો.

કસરતમાંથી તો મુક્તિ મેળવી જ. નિશાળના સમય પછી પોતે મારી હાજરી પોતાની સેવાના અર્થે ઇચ્છે છે એવો પિતાશ્રીનો કાગળ હેડમાસ્તરને મળવાથી મુક્તિ મળી.

વ્યાયામને બદલે ફરવાનું રાખ્યું, તેથી શરીરને વ્યાયામ ન કરાવ્યાની ભૂલને સારુ કદાચ મારે સજા નથી ભોગવવી પડી; પણ બીજી એક ભૂલની સજા હું આજ લગી ભોગવી રહ્યો છું. ભણતરમાં અક્ષર સારા લખવાની જરૂર નથી એવો ખોટો ખ્યાલ મારામાં ક્યાંથી આવ્યો એ હું જાણતો નથી. પણ છેક વિલાયત જતાં લગી એ રહ્યો. પછી અને મુખ્યત્વે કરીને દક્ષિણ આફ્રિકામાં, જ્યાં વકીલોના અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં જન્મેલા ને ભણેલા નવયુવકોના મોતીના દાણા જેવા અક્ષરો જોયા ત્યારે, હું લજવાયો ને પસ્તાયો. મેં જોયું કે નઠારા અક્ષર એ અધૂરી કેળવણીની નિશાની ગણાવી જોઈએ. મેં મારા અક્ષર પાછળથી સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ પાકે ઘડે કંઈ કાંઠા ચડે ? જુવાનીમાં જેની મેં અવગણના કરી તે હું આજ લગી નથી જ કરી શક્યો. દરેક નવયુવક અને યુવતી મારા દાખલાથી ચેતે ને સમજે કે સારા અક્ષર એ વિદ્યાનું આવશ્યક અંગ છે. સારા અક્ષર શીખવાને સારું ચિત્રકળા આવશ્યક છે. હું તો એવા અભિપ્રાય ઉપર પહોંચ્યો છું કે બાળકોને ચિત્રકળા પ્રથમ શીખવવી જોઈએ. જેમ પક્ષીઓ, વસ્તુઓ વગેરેને જોઈ બાળક તેને યાદ રાખી સહેજે ઓળખે છે, તેમ જ અક્ષર ઓળખતાં શીખે, ને જ્યારે ચિત્રકળા શીખી ચિત્રો વગેરે કાઢતાં શીખે ત્યારે અક્ષર કાઢતાં શીખે, તો તેના અક્ષર છાપેલ જેવા થાય.

આ કાળના વિદ્યાભ્યાસનાં બીજાં બે સ્મરણ નોંધવાલાયક છે. વિવાહને લીધે એક વર્ષ ભાંગ્યું તે બચાવી લેવાનો બીજા ધોરણમાં માસ્તરે મારી પાસે વિચાર કરાવ્યો. મહેનતુ વિદ્યાર્થીને એમ કરવાની રજા ત્યારે તો મળતી. આથી ત્રીજા ધોરણમાં હું છ માસ રહ્યો ને ઉનાળાની રજા પહેલાંની પરીક્ષા પછી મને ચોથા ધોરણમાં મૂક્યો. અહીંથી કેટલુંક શિક્ષણ અંગ્રેજી મારફતે શરૂ થાય. મને કશી સમજ ન પડે. ભૂમિતિ પણ ચોથા ધોરણમાં શરૂ થાય. હું તેમાં પાછળ તો હતો જ, ને વળી એ મુદ્દલ ન સમજાય. ભૂમિતિશિક્ષક સમજાવવામાં સારા હતા. પણ મને કંઈ ગેડ જ ન બેસે. હું ઘણી વેળા નિરાશ થતો. કોઈ વેળા એમ થાય કે બે ધોરણ એક વર્ષમાં કરવાનું છોડી હું ત્રીજા ધોરણમાં ચાલ્યો જાઉં. પણ એમ કરું તો મારી લાજ જાય. ને જેણે મારા ખંત ઉપર વિશ્વાસ રાખી મને ચડાવવાની ભલામણ કરી હતી, તે શિક્ષકની પણ લાજ જાય. એ ભયથી નીચે ઊતરવાનો વિચાર તો બંધ જ રાખ્યો. પ્રયત્ન કરતાં-કરતાં જ્યારે યુક્લિડના તેરમા પ્રમેય ઉપર આવ્યો, ત્યારે એકાએક મને થયું કે ભૂમિતિ તો સહેલામાં સહેલો વિષય છે; જેમાં કેવળ બુદ્ધિનો સીધો ને સરળ પ્રયોગ જ કરવાનો છે તેમાં મુશ્કેલી શી ? ત્યારબાદ હંમેશાં ભૂમિતિ મને સહેલો અને રસિક વિષય થઈ પડ્યો.

સંસ્કૃતે મને ભૂમિતિ કરતાં વધારે મુશ્કેલી પાડી. ભૂમિતિમાં ગોખવાનું તો કંઈ જ ન મળે, ત્યારે સંસ્કૃતમાં તો મારી દૃષ્ટિએ બધું ગોખવાનું જ રહ્યું. આ વિષય પણ ચોથા ધોરણથી શરૂ થયેલો. છઠ્ઠા ધોરણમાં હું હાર્યો. સંસ્કૃતશિક્ષક બહુ સખત હતા. વિદ્યાર્થીઓને ઘણું શીખવવાનો લોભ રાખતા. સંસ્કૃતવર્ગ ને ફારસીવર્ગ વચ્ચે એક જાતની હરીફાઈ હતી. ફારસી શીખવનાર મૌલવી નરમ હતા. વિદ્યાર્થીઓ માંહે-માંહે વાત કરે કે, ફારસી તો બહુ સહેલું છે ને ફારસીશિક્ષક બહુ ભલા છે, વિદ્યાર્થી જેટલું કરે તેટલાથી તે નિભાવી લે છે. હું પણ સહેલું છે એમ સાંભળી લોભાયો ને એક દિવસ ફારસીના વર્ગમાં જઈ બેઠો. સંસ્કૃતશિક્ષકને દુઃખ થયું. તેમણે મને બોલાવ્યો. ''તું કોનો દીકરો છે એ તો સમજ. તારા ધર્મની ભાષા તું નહીં શીખે ? તને જે મુશ્કેલી હોય તે મને બતાવ. હું તો બધા વિદ્યાર્થીઓને સરસ સંસ્કૃત શીખવવા ઇચ્છું છું. આગળ જતાં તો તેમાં રસના ઘૂંટડા પીવાના છે. તારે એમ હારવું ન જોઈએ. તું ફરી મારા વર્ગમાં બેસ.'' હું શરમાયો. શિક્ષકના પ્રેમની અવગણના ન કરી શક્યો. આજે મારો આત્મા કૃષ્ણશંકર માસ્તરનો ઉપકાર માને છે; કેમ કે જેટલું સંસ્કૃત હું તે વેળા શીખ્યો તેટલું પણ ન શીખ્યો હોત તો આજે મારાથી, સંસ્કૃતશાસ્ત્રોમાં રસ લઈ શકાય છે, તે ન લઈ શકાત. મને તો એ પશ્ચાત્તાપ થાય છે કે હું સંસ્કૃત વધારે ન શીખી શક્યો; કેમ કે, પાછળથી હું સમજ્યો કે કોઈ પણ હિંદુ બાળકે સંસ્કૃતના સરસ અભ્યાસ વિના ન જ રહેવું જોઈએ.

હવે તો હું એવું માનું છું કે ભારતવર્ષના ઉચ્ચ શિક્ષણક્રમમાં સ્વભાષા ઉપરાંત રાષ્ટ્રભાષા હિંદી, સંસ્કૃત, ફારસી, અરબી અને અંગ્રેજીને સ્થાન હોવું જોઈએ. આટલી ભાષાની સંખ્યાથી કોઈએ ડરી જવાનું કારણ નથી. ભાષા પદ્ધતિસર શીખવવામાં આવે અને બધા વિષયો અંગ્રેજીની જ મારફતે શીખવાનો ને વિચારવાનો બોજો આપણી ઉપર ન હોય તો ઉપલી ભાષાઓ શીખવામાં બોજો નથી, એટલું જ નહીં પણ તેમાં અતિશય રસ રહેલો છે. વળી, જે એક ભાષાને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી શીખે છે તેને પછી બીજાનું જ્ઞાન સુલભ થઈ પડે છે. ખરું જોતાં તો હિંદી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત એક ભાષામાં ગણી શકાય. તેમજ ફારસી ને અરબી એક ગણાય. ફારસી જો કે સંસ્કૃતને લગતી

છે, ને અરબી હિબ્રૂને લગતી છે, છતાં બંને ઇસ્લામના પ્રગટ થયા પછી ખેડાયેલી છે, તેથી બંને વચ્ચે નિકટ સંબંધ છે. ઉર્દૂને મેં અલગ ભાષા નથી ગણી, કેમ કે તેના વ્યાકરણનો સમાવેશ હિંદીમાં થાય છે. તેના શબ્દો તો ફારસી અને અરબી જ છે. ઊંચા પ્રકારનું ઉર્દૂ જાણનારને અરબી અને ફારસી જાણવું પડે એવું છે, જેમ ઊંચા પ્રકારનું ગુજરાતી, હિંદી, બંગાળી, મરાઠી જાણનારને સંસ્કૃત જાણવું આવશ્યક છે.

('સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા'માંથી)

● ટિપ્પણ

જયેષ્ઠ મોટા **વૃત્તિ** (અહીં) શિષ્યવૃતિ **સોરઠ** સૌરાષ્ટ્રનો એક પ્રદેશ, ભાદર નદીની દક્ષિણનો સમુદ્ર સુધીનો જૂનાગઢ જિલ્લાનો પ્રદેશ **માનસિક** (અહીં) ભાષા, ગણિત, વિજ્ઞાન વગેરે વિષયો **ગાફેલ** અસવાધ **ગફલત** ભૂલ **નઠારું** ખરાબ **અવગણના** ઉપેક્ષા, ધ્યાનમાં ન લેવું તે **બીજું ધોરણ** અગાઉનું સ્ટાન્ડર્ડ સેકન્ડ, હાલનું છઠ્ઠું ધોરણ **યુક્લિડ** ઈ.સ. પૂર્વે 300માં ઇજિપ્તના ઍલેક્ઝાન્ડ્રિયામાં થઈ ગયેલા યુક્લિડ નામના અભ્યાસી, જેણે ભૂમિતિના કેટલાક સિદ્ધાંત સ્થાપ્યા. **પ્રમેય** ભૂમિતિના કોઈ સિદ્ધાંતને સાબિત કરવા માટેની તાર્કિક પદ્ધતિ **હિબ્રૂ** યહૂદી પ્રજાની પ્રાચીન - મૂળ ભાષા

● રૂઢિપ્રયોગો :

પાકા ઘડે કાંઠા ન ચડે - યોગ્ય સમયે જે કરવાનું હોય એ ન કરીએ તો પછી પ્રયત્ન વ્યર્થ નીવડે.

લાજ જવી - આબરૂ જવી.

ગેડ બેસવી - મનમાં ગોઠવાવું

મનમાં સમસમી રહેવું - ધૂંધવાઈ ઊઠવું.

● ભાષા સજ્જતા

અગાઉના એકમોમાં આપણે વિશેષણના કેટલાક પ્રકારો શીખી ગયાં છીએ. ચાલો, પુનરાવર્તન કરીએ.

● નીચેનાં વાક્યો વાંચો :

1. **સફેદ** કબૂતર ઊડ્યું.

2. મેં આ પુસ્તક **સો** રૂપિયામાં ખરીદ્યું.

3. શ્રેષ્ઠ વાચક સ્પર્ધામાં મયંક **પ્રથમ** નંબરે વિજેતા થયો.

ઉપરનાં ત્રણેય વાક્યોમાં **'સફેદ'** ગુણવાચક, **'સો'** સંખ્યાવાચક અને **'પ્રથમ'** એ **ક્રમવાચક વિશેષણો** છે. હવે નીચેનાં વાક્યો ધ્યાનથી વાંચો :

1. મારી હોશિયારી કરતાં દૈવે **વધારે** ભાગ લીધો હતો.

2. આપણે જરા **ઊંચે** ચડીએ !

3. સંસ્કૃત શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને **ઘણું** શીખવવાનો લોભ રાખતા.

તમે જોયું હશે કે ઉપરનાં વાક્યોમાં **'વધારે', 'ઊંચે'** અને **'ઘણું'** જેવા શબ્દો આપણને જે-તે વસ્તુ કે સ્થિતિનું પ્રમાણ સૂચવે છે. આવા વસ્તુ, સ્થિતિ કે પ્રવાહીનું પ્રમાણ સૂચવતાં વિશેષણોને **પ્રમાણવાચક વિશેષણ** કહે છે.

● અભ્યાસ

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપો :

1. ગાંધીજી તથા તેમના ભાઈનું એક વર્ષ શા માટે નકામું ગયું ?

2. ગાંધીજીને કઈ વાત અસહ્ય થઈ પડતી ?

3. શારીરિક કેળવણીનું ગાંધીજીના મતે વિદ્યાભ્યાસમાં કેવું સ્થાન હોવું જોઈએ ?

4. 'નઠારા અક્ષર એ અધૂરી કેળવણીની નિશાની છે.' - એવું ગાંધીજી શાથી કહેતા ?

5. જુદી-જુદી ભાષાઓ વિશે ગાંધીજીના વિચારો જણાવો.

6. આ પાઠમાં ગાંધીજીના કયા-કયા ગુણો જોવા મળે છે ?

● સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તરો લખો :

1. સાચું બોલનારે અને સાચું કરનારે ગાફેલ ન રહેવું જોઈએ. શા માટે ?

2. ગાંધીજીએ એક વર્ષમાં બે ધોરણો કરવાનો નિર્ણય કેમ ન છોડ્યો ?

3. દોરાબજી ગીમી હેડમાસ્તર વિદ્યાર્થીપ્રિય શાથી હતા ?

4. ભૂમિતિનો વિષય ગાંધીજીને સહેલો કેમ થઈ પડ્યો ?

5. કસરતમાં ન જવા છતાં ગાંધીજીને નુકસાન ન થયું. શા માટે ?

2. નીચેના શબ્દોને શબ્દકોશના ક્રમમાં ગોઠવો :

માહિતી, સંસ્કૃત, સમિતિ, ફારસી, જ્ઞાન, ખેડૂત, ઈસ્લામ, મજબૂત, અરબી, ઋષિ

3. નીચેના રૂઢિપ્રયોગોનો અર્થ આપી વાક્યપ્રયોગ કરો :

1. મનમાં સમસમી રહેવું
2. ગેડ બેસવી
3. લાજ જવી

4. નીચે આપેલા શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

ચીવટ - ________

કેળવણી - ________

વિઘ્ન - ________

મુક્તિ - ________

નિકટ - ________

5. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો આપો :

કામનું, ઈષ્ટ, ગણના, સ્મરણ, ગમો, વિઘ્ન

6. નીચેની કહેવતનો અર્થ સમજાવો. આવી બીજી પાંચ કહેવતો તમારા વડીલો પાસેથી જાણીને લખો :

પાકે ઘડે કાંઠા ન ચડે

7. નીચેનાં વાક્યોમાંથી પ્રમાણવાચક વિશેષણો શોધીને લખો :

1. મને અતિશય દુઃખ થયું.
2. અણગમાનું બીજું કારણ પિતાજીની સેવા કરવાની તીવ્ર ઈચ્છા હતું.
3. સંસ્કૃતશિક્ષકને ઘણું દુઃખ થયું.

8. તમારા જીવનમાં બનેલા તમને ગમતા બે પ્રસંગો લખો.

9. સૂચવ્યા મુજબ કરો :

1. ગાંધીજીના જીવનપ્રસંગો એકત્ર કરો અને વાંચો.
2. તમે વાંચેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ એક પ્રસંગ લખો.

3. આ પ્રસંગમાંથી તમને ગમતા ગાંધીજીના સદ્ગુણોની યાદી કરો.

4. તમે લખેલો પ્રસંગ પ્રાર્થનાસભામાં વાંચો.

5. તમને આ પ્રસંગ શા માટે ગમ્યો તે તમારા મિત્રો સમક્ષ કહો.

10. તમારા જીવનમાં બનેલા એકાદ-બે સારા પ્રસંગો યાદ કરીને લખો અને તેને વર્ગ સમક્ષ વાંચી સંભળાવો.

• પ્રવૃત્તિ

1. ગાંધીજીની આત્મકથામાંથી 'ચોરી અને પ્રાયશ્ચિત' પ્રકરણ વાંચો.
2. ઉમાશંકર જોશી કૃત 'ગાંધીકથા' મેળવીને તેમાંથી થોડા પ્રસંગો વાંચો.
3. તમારા શિક્ષક પાસેથી ગાંધીજીના જીવનના અન્ય પ્રસંગો વિશે જાણો.
4. સ્વાતંત્ર્યસેનાની અથવા ગાંધીવિચારધારા સાથે જોડાયેલા કાર્યકરની મુલાકાત ગોઠવો અને તેમને પૂછવાના પ્રશ્નોની યાદી તૈયાર કરો.
5. ગાંધીજીના પરિવાર વિશે શિક્ષકની મદદથી જાણો અને લખો.
6. શાળા પુસ્તકાલયમાંથી ગાંધીજી વિશે લખાયેલાં પુસ્તકો મેળવીને વાંચો.

• થોડી વાંચવાલાયક આત્મકથાઓ :

ઘડતર અને ચણતર	-	નાનાભાઈ ભટ્ટ
સદ્‌ભિઃ સંગઃ	-	મનુભાઈ પંચોલી
બિલ્લો ટિલ્લો ટચ	-	ગુણવંત શાહ
બાનો ભીખુ	-	ચંદ્રકાંત પંડ્યા

•